

перетворився на галузь економіки з розгалуженою інфраструктурою.

Сучасний туризм - складне явище, вивчення якого потребує комплексного всебічного підходу. У будь-якій сфері людської діяльності жодний поступ неможливий без аналізу зробленого раніше, без усвідомлення попереднього досвіду. Історія туризму становить фундамент для наукових досліджень власне туризму, що актуалізується саме тепер, коли вживаються заходи для підвищення ефективності туристичної галузі.

Джерела та література

1. Довженко Г.П. История туризма в дореволюционной России и СССР / Г.П. Довженко – Ростов н/Д: Изд-во. Ростов. ун-та, 1988. – 190 с.
2. Кифяк В.Ф. Організація туристичної діяльності в Україні / В.Ф. Кифяк – Чернівці: Книги-XXI, 2003. – 300 с.
3. Сокол Т.Г. Характеристика структуры туристичної галузі СРСР у 70–80-х роках ХХ ст. / Т.Г. Сокол // Туристично-краєзнавчі дослідження. – К.: КМ Трейдинг, 1998. – Вип. 1., Ч. 2. – С. 230–250.
4. Соколова М.В. История туризма: Учеб. пособие для студ. вузов 2-е изд., перероб / М.В. Соколова – М.: Издат. центр “Академия”, 2004. – 352 с.
5. Федорченко В.К., Дьорова Т.А. Історія туризму в Україні / В.К. Федорченко, Т.А. Дьорова. – К.: Вища школа, 2002. – 195 с.
6. Генеральные условия приема и обслуживания советской и зарубежной молодежи БММТ “Спутник” ЦК ВЛКСМ. – М., 1986. – 24 с.
7. 2. Державний архів м. Києва – Ф. Р-1 – Оп.7-с – Спр. 304.
8. 3. Державний архів м. Києва – Ф. Р-1549 – Оп.1 – Спр.65.
9. 4. Зінченко В.А. Молодіжний туризм в Українській РСР у 70-80-х рр. ХХ ст. (на основі діяльності "Супутника"). - Донецьк, 2003.

Аннотація

В статье рассматривается индустрия туризма как одна из сфер жизни и деятельности населения. Особенностью данного исследования является структурированный анализ положительных и отрицательных сторон туризма как формы развлечения населения советской Украины в 70-80-х годах ХХ века.

Ключевые слова: Индустрия туризма, Советская Украина, развлечения населения

Annotation

The article deals with the tourism industry as one of the areas of life and activities of the population. Feature of this study is a structured analysis of the positive and negative aspects of tourism as a form of entertainment of the population of Soviet Ukraine in the 70-80-ies.

Keywords: tourism industry, Soviet Ukraine, entertainment population

УДК 665 (477)

**Владислав Тищенко
(Київ)**

РОЛЬ НЕУРЯДОВИХ ОРГАНІЗАЦІЙ У РЕАЛІЗАЦІЇ ДЕРЖАВНОЇ КУЛЬТУРНОЇ ПОЛІТИКИ В УКРАЇНІ: (ПОЧ. 1990-Х – 2000-НІ РР.)

На основі наукової тематичної літератури та нормативно-правових документів проаналізовано участь НУО у реалізації державної культурної політики в Україні.

Ключові слова: неурядові організації, громадські організації, культурні НУО, культурний сектор, культурна політика.

На сучасному етапі розвитку українського суспільства державна культурна політика є предметом уваги низки науковців, громадських діячів, політиків. Це пояснюється тим, що в умовах її зваженої реалізації виконується низка важливих суспільних функцій. Зокрема, культура задовольняє духовні потреби людини, а за умов її повноцінного функціонування створюється основа для подальшого розвитку і модернізації суспільства. Дослідник-літературознавець М. Жулинський, даючи оцінку стану розвитку демократичних країн заходу, зазначає, що високий рівень духовного і культурного розвитку суспільства також сприяє його демократизації. Окрім того, за словами науковця, за таких умов підвищується рівень активності людей та їх самоорганізація.[1, с. 32] Тому, сприяючи об'єктивному відтворенню історичної пам'яті, трансляції духовної спадщини та соціальної відповідальності, зростає роль культури як невід'ємної складової державотворчого процесу. Варто також погодитися з дослідником В. Малімоном, який зазначає: «Формування національної державності потребує проведення відповідної державної культурної політики. Саме від держави, її виваженої, обґрунтованої політики в галузі культури залежить зміцнення духовності, забезпечення необхідних умов для розвитку і діяльності людини, особистості як найвищої цінності суспільного розвитку».[2]

Проблема знайшла своє часткове відображення у працях вітчизняних та зарубіжних дослідників. Так, чинники формування державної культурної політики розглядалися: В.П.Андрущенком, О.А.Гриценком, М.В.Поповичем, О.В.Богачовою, В.М.Даниленком, Е. Еверіт, М. Каганом, Ч. Лендрі та ін.

Мета державної культурної політики в демократичному суспільстві влучно відображена трактуванням ЮНЕСКО. Так, вона полягає у «забезпеченні вільного доступу всіх громадян до культурного життя та активної участі у ньому». Окрім того, державна культурна політика покликана забезпечити правові, інституційні, фінансові умови для розвитку

національної культури, що є запорукою сталого демократичного розвитку.[Зс. 27]

За роки Незалежності було здійснено декілька спроб ґрунтовно сформулювати основні завдання державної культурної політики через прийняття окремого нормативно-правового документу. Першим таким документом став Закон про «Основи законодавства України про культуру» від 14 лютого 1992 р.[4] Згідно зазначеного закону, основними принципами культурної політики в Україні було визначено: визнання культури як одного із головних чинників самобутності української нації та національних меншин, які проживають на території України;утвердження гуманістичних ідей, високих моральних засад у суспільному житті, орієнтація як на національні, так і на загальнолюдські цінності, визнання їх пріоритетності над політичними і класовими інтересами;збереження і примноження культурних надбань; розвиток культурних зв'язків з українцями, що проживають за кордоном, як основи збереження цілісності української культури;гарантування свободи творчої діяльності та ін.[5, с. 38]

В цілому, можна також погодитися з керівником мережевої програми «Культура» МФВ «Відродження» Г. Бернадською, що прийняття наведеного закону, засвідчувало велике бажання української інтелігенції перебудувати культуру й зробити українську мову частиною національної ідентичності. Втім, враховуючи делікатність цього питання на той час, визначення «національна культура» так і не було відображене у Законі, втім, було піднято питання щодо розвитку української мови, збереження національної культурної спадщини та прав громадян у сфері культури. Законом була відведена визначна роль держави у фінансуванні культурного сектору. Варто також зазначити, що цим Законом було передбачено існування культурних НУО, які могли створюватися у формі історичних,творчих спілок, національно-культурних товариств, мистецьких центрів тощо.[6]

Важливими для розвитку культурних НУО та культурної політики України загалом стали: Закон про «Концептуальні напрями діяльності органів виконавчої влади щодо розвитку культури» (1997); «Концепція державної політики в галузі культури» (2005), Указ Президента України «Про першочергові заходи щодо збагачення та розвитку культури і духовності українського суспільства» (2005). Втім, недостатній контроль за дотриманням зазначених нормативно-правових актів призвів до того, що порушення набули системного характеру. Так, нерідко, територія історико-культурних пам'яток передавалася під забудову. Зокрема, варто згадати

скандальні забудови на території Національного заповідника Софія Київська у 2002р., коли влада Київської міськдержадміністрації, порушивши Закон про охорону культурної спадщини, надала комунальному підприємству дозвіл на проектування і добудову приміщень. В результаті, будівельна фірма "не маючи дозволу на виконання будівельних робіт, знесли дві будівлі, вирили котлован, забили бетонні палі і провели ряд інших робіт" на території заповідника, «чим завдали збитку державним інтересам на суму понад 200 тис. грн.».[7]

Аналізуючи звітні матеріали, а також статутні документи окремих НУО, їхніми завданнями переважно визначено: задоволення культурних, моральних, естетичних потреб та інтересів громадян, сприяння розвитку культури української нації, захист культурних та історичних пам'яток тощо.

Культурні НУО, які почали діяти в Україні на поч. 1990–х років ХХ ст., можна виокремити у два основних типи, зокрема: організації створені за спільністю інтересів своїх членів(Асоціація діячів сучасного мистецтва, Міжнародна освітньо-культурна асоціація, Національна спілка митців народного мистецтва, Національна спілка художників України, Національна спілка фотохудожників України, Всеукраїнська музична спілка тощо). Та організаціями створеними з культурно-просвітницькою метою, зокрема для збереження та поширення культурних цінностей, надання підтримки окремим культурним ініціативам. (Всеукраїнське товариство «Просвіта» ім. Т. Г. Шевченка, «Міжнародна асоціація співпраці із закордонними країнами у галузі культури»).

Напрямки діяльності культурних НУО досить різноманітні, втім виділимо основні з них. Найбільш плідно культурні НУО працювали в культурно-історичній сфері, значна робота проводилася також у сфері культурно-морального та патріотичного виховання. Окремий і дуже важливий вид культурних об'єднань представлений національно-культурними товариствами.

Для здійснення більш точної структуризації культурно-історичних НУО, відповідно до напрямків роботи, їх можна поділити на: культурно-дослідницькі, культурно-освітні та Козацькі організації. Загальна кількість цих НУО на 1995р. становила близько 200, а у 2005 р. їхня кількість зросла до 2000. Всі ці організації прямо чи опосередковано займалися формуванням історичної пам'яті українського народу, у тому числі через проведення просвітницьких акцій, культурних фестивалів, заходів з популяризації історії (круглих столів, конференцій, форумів, виставок). Не рідко культурно-

історичні НУО виступали організаторами демонстрацій та мітингів присвячених тій чи іншій важливій події в історії України. Через проведення таких акцій, організатори прагнули привернути увагу ширшого кола громадськості до проблеми збереження історико-культурних пам'яток, об'єктивного і неупередженого відтворення історичних подій та фактів, створення громадських краєзнавчих музеїв тощо.

Метою культурно-дослідницьких організацій визначено здійснення пошуково-дослідницьких розвідок, а також робота зі збереження культурних та історичних пам'яток (Всеукраїнське Товариство «Меморіал» ім. В. Стуса, «Асоціація дослідників голодоморів в Україні», «Київський культурний центр», Товариство української мови ім. Т. Шевченка «Просвіта» Товариство пошуку жертв війни «Пам'ять», Українського товариства охорони пам'яток історії та культури (УТОПК), Всеукраїнська спілка краєзнавців та ін. Здійснюючи аналіз діяльності культурно-дослідницьких організацій варто зазначити, що ними за період, що нами досліджується, було реалізовано низку важливих дослідницьких проектів, присвячених формуванню історичної пам'яті українського народу. Так, зокрема, Всеукраїнським Товариством «Меморіал» ім. В. Стуса з 1992 р. було видано декілька десятків публікацій, організовано пошук архівних матеріалів. З ініціативи київського осередку товариства було створено громадський музей «Советської окупації України».[8] На першій музейній виставці, яка відбулася у жовтні 2001р. були представлені різні експозиції, зокрема: «Київський мартіролог», «Українські Соловки», «Нищення духовності», «Мовна експозиція». Окрім того, організатори виставки представили колекцію архівних документів, що відображали окупаційний характер політики щодо України та виступали підтвердженням злочинів радянської влади проти українського народу. Музей щороку поповнювався новими матеріалами та експонатами. Про активну просвітницьку роботу товариства свідчать регулярні організації екскурсій для школярів та студентів до музею.

Значною дослідницькою роботою в Україні в культурно-історичній сфері з 2003 р. почало займатися «Товариство пошуку жертв війни «Пам'ять». Головною метою товариства визначено виявлення та перепоховання жертв Першої та Другої світових воєн, збройного конфлікту між Польщею і Західно-Українською Народною Республікою на території Галичини (1918-1919 рр.), визвольних змагань, політичних репресій. Товариство також займалося відновленням та впорядкуванням меморіальних цвинтарів, дослідженням ходу бойових операцій та конкретних місць боїв. Важливе місце у роботі організації

займали археологічні розвідки, метою яких було відновлення історичної правди про перебіг бойових дій на території України. Товариство займалося збором архівних матеріалів, меморіальної літератури, свідчень очевидців про події, які відбувалися під час Першої, Другої світових воєн та у період визвольних змагань. Знайдені військово-історичні пам'ятки товариство передавало на зберігання у музейні установи відповідно до законодавства України. Товариство пропагувало загальнолюдські культурні та моральні цінності серед населення, зокрема у середовищі молодого покоління.[9]

Сторінки трагічних подій в історії України досліджувала «Асоціація дослідників голодоморів в Україні». Так, за період своєї діяльності, членами асоціації було опубліковано значну кількість наукової літератури та проведено велику кількість досліджень, зібрано в окремий збірник свідчення осіб, які були очевидцями трагічних подій того часу. Особливої уваги заслуговують такі праці як: 33-й: ГОЛОД: Народна книга-меморіал; «Голодомори в Україні. 1921-1923, 1932-1933, 1946-1947. Злочини проти народу», «Голод 1932-1933 років в Україні: причини та наслідки»; Серед публікацій в періодичних виданнях заслуговують уваги: «Ми затялися: полинів не буде», «Бодай те лихо не верталось...» та інші. Окрім того, активістами організації було впорядковано десятки цвинтарів, на яких поховані жертви Голодомору, встановлено пам'ятні знаки на могилах загиблих.[10, с. 147]

Культурно-дослідницькою та просвітницькою діяльністю в Україні займалося також Українське товариство охорони пам'яток історії та культури (далі УТОПІК). Хоча, товариство утворилося ще у 1970-х рр., особливий сплеск активності спостерігається й на поч. 1990-х рр. Спільно з Центром пам'яткознавства, УТОПІК займався вивченням і розробкою теоретико-методологічних основ вивчення, збереження та використання культурних пам'яток, дослідженням актуальних проблем історії, музеєфікації пам'яток, а також визначенням місця і ролі вітчизняної культурної спадщини у духовному відродженні українського народу. Окрім того УТОПІК розробляв теоретико-методологічні основи вивчення, збереження та використання рухомих і нерухомих пам'яток культурної спадщини., дослідженням актуальних проблем історії та становища українського пам'яткознавства.

УТОПІКом видавалися такі інформаційні бюлетені та журнали як: «Пам'ятки України: історія та культура», «Вісник УТОПІК», «Київська старовина», у 1994 р. засновано власний друкований орган «Відлуння віків». В межах пам'ятко охоронних програм Товариством проведено численні

публічні й наукові заходи, покликані привернути увагу як державних органів так і громадськості до проблеми збереження історико-культурних пам'яток. Товариство також здійснювало контроль за дотриманням законодавства про охорону культурних пам'яток і їх використання.

Отже, очевидним є внесок культурно-історичних НУО у формування історичної пам'яті українського народу, втім їх діяльність була обмеженою, що пояснюється наявністю низки бюрократичних проблем зумовлених, зокрема, недосконалістю правової бази діяльності НУО. Взнаки далася сумнівність системи бюджетного фінансування, особливо що стосувалося розподілу грантів між претендентами. А також низький рівень залученості культурних НУО до реалізації державних проектів у сфері збереження історико-культурних пам'яток.

Культурно-освітньою діяльністю в Україні також займалися: Всеукраїнська асоціація викладачів історії та суспільних дисциплін «Нова доба», Всеукраїнське товариство «Просвіта» Асоціація співробітництва із закордонними країнами в галузі культури та мистецтва «Artalex», Асоціація музеїв та галерей та ін. метою зазначених організацій визначено відтворення історичної пам'яті й проведення просвітницької роботи. «Нова Доба» почала діяти в Україні з лютого 2001 р., асоціація об'єднала за спільним інтересом та для спільної мети вчителів, викладачів, науковців відповідних спеціальностей з метою дослідження актуальних проблем викладання історії. Асоціацією було проведено низку заходів, зокрема Всеукраїнський конкурс учнівських пошукових робіт «Слідами історії на тему: «Голодомор в Україні. 1932-33 рр.», серія навчальних семінарів з викладання курсу «Ми – громадяни України» конкурс «Назустріч пам'яті». Аналогічною роботою в Україні займалося Всеукраїнське товариство «Просвіта», метою якої було відродження національної культури України. Товариство регулярно проводило навчальні лекції та семінари. Займалося організацією культурно-просвітницьких заходів.

Загальна кількість офіційно зареєстрованих козацьких об'єднань в Україні на 2005 р. становила близько 700. Загальна кількість їхніх членів – понад 300 тис. осіб. Майже 40 організацій діяли в міжнародному та всеукраїнському масштабах. 250 мали обласний статус, всі інші займалися роботою в межах районів, міст і сіл.[11]

Головна мета і роль переважної більшості козацьких організацій чітко сформована і відображена в Указі Президента України від 4 червня 2005 р. №916/2005: «З метою забезпечення ефективної взаємодії органів державної

влади, органів місцевого самоврядування з козацькими організаціями, їх об'єднаннями у питаннях забезпечення реалізації потенціалу козацької ідеї для консолідації українського суспільства, відродження та розвитку історичних, патріотичних, господарських, культурних, духовних і моральних традицій Українського козацтва, залучення козацьких організацій до охорони культурної спадщини, військово-патріотичного та духовного виховання дітей і молоді...» було утворено Раду Українського козацтва при Президентові України.[12] До ради увійшли 33 козацьких організації різного масштабу. Серед найбільш активних козацьких організацій, які з'явилися в Україні з 337р.337. 1990-х 337р., можна назвати: Всеукраїнська федерація «Спас» (1993), «Велике Козацьке Коло», «Українське реєстрове козацтво»(УРК) (1993), «Спілка козацьких організацій України» (2000), «Українське козацтво» (1991) та інші.

Козацькими організаціями було проведено значну роботу зі збереження меморіальних пам'яток. Упродовж 1990-2000-х 337р.. Так, за сприяння українських козацьких організацій, вдалося реставрувати чи повністю відновити значну кількість козацьких церков та храмів, зокрема відбудовано Георгіївський собор Видубицького монастиря у м. Києві. Встановлено пам'ятники гетьманам Б. Хмельницькому в Одесі, П. Сагайдачному у Києві та ін. Українські козацькі організації часто приймали участь у захисті козацьких святинь, зокрема під час несанкціонованих забудов у гетьманській столиці Трахтемирів та на о. Хортиця. Традиційними для козацьких організацій стали кінні походи «Козацькими шляхами», які організовуються з 337р.337. 1990-х 337р.. Козацькі організації стали організаторами проведення заходів присвячених річницям битв під Берестечком, Жовтими Водами, Зборовом тощо.

Загальна ситуація щодо культурного сектору в Україні та аналіз проблем у цій сфері представляється у щорічних звітах Міністерства культури України. Цікавим для нас є Аналітичний звіт «Культурна політика в Україні» підготовлений у 2012 р., який містить аналіз щодо становища ключових галузей культури України, зокрема законодавчої бази, системи управління та фінансування в культурній сфері. Окрім того, у звіті представлений досвід України у розширенні міжнародних культурних зв'язків та наукових досліджень в зазначеній сфері. Представлено ретроспективний зріз розвитку українського культурного сектору й підходи до його регулювання. Втім, відсутність в Україні чіткого стратегічного планування культурної політики та розвитку культури загалом, яка б

відповідала міжнародним стандартам і принципам управління з урахуванням пропозицій експертів та громадськості. Ще однією причиною, є відсутність офіційної оцінки щодо культурного потенціалу українського суспільства та потреб громадськості в наданні культурних послуг. Рішення державних органів, що регулюють культурну сферу суспільства спричиняє ріст невдоволення громадськості щодо державної культурної політики в Україні.[13, с. 27]

Втім, варто відмітити і позитивні тенденції, щодо росту культурних НУО та новітніх культурних проектів. Враховуючи важливу роль НУО у розбудові культурного сектору, державна культурна політика повинна розвиватись на принципах демократії, зокрема на засадах ефективного врядування за прикладом розвинених демократичних країн. Отже, важливим і першочерговим завданням держави повинно стати розробка стратегії розвитку культурного сектору з урахуванням думки громадськості, сучасних світових тенденцій та викликів у культурній сфері. Окрім того, необхідним є забезпечення демократичних підходів до управління культурною галуззю.

Джерела та література

1. Жулинський М. Який дефіцит загрозивіший: енергоносіїв чи духовної енергії? // Сучасність. – 1999. – № 3. – С. 83-95.
2. Державна програма розвитку української культури на 1999-2005 роки// Культура і життя. [Текст]– 1998. – 11 жовтня
3. Концепція державної культурної політики України. Основні положення. Проект// Українська культура. – 1995, № 4. – С. 27-35.
4. «Основи законодавства України про культуру» Закон України, Відомості Верховної Ради (ВВР), 1992, № 21, ст. 294
5. Культурна політика в Україні: пріоритети, принципи та шляхи реалізації. Парламентські слухання 20 квітня 2005 р. [Текст]. – К. : [б. в.], 2005. – 68 с.
6. Порушено ще одну кримінальну справу проти київської влади // Українська правда, [Електронний ресурс]: – Режим доступу: <http://www.pravda.com.ua/news/2002/08/16/2990173/>
7. Стріха М. Українська держава і культура: спроба пошуків взаємодії на тлі світового досвіду // Розбудова держави. – 1996. – № 11. – С. 50-53.
8. Товариство пошуку жертв війни «ПАМ'ЯТЬ» [Електронний ресурс]: офіційний сайт. – Режим доступу: <http://www.memoria.com.ua/>
9. Енциклопедія історії України: Т. 1: А-В / Редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін. НАН України. Інститут історії України. - К.: В-во «Наукова думка», 2003. – 688 с.
10. Грива А. Українське козацтво. // Українська правда. – 29 жовтня 2005 [Електронний ресурс] Режим доступу: <http://narodna.pravda.com.ua/politics/4908d1242cf14/>
11. Про Раду Українського козацтва. Указ Президента України від 4 червня 2005 року № 916/2005.

12. Культурна політика України: національна модель у європейському контексті : аналіт. доп. / С. І. Здіорук, О. М. Литвиненко, О. П. Розумна; за ред. С. І. Здіорука. – К. : НІСД, 2012. – 64 с.

Аннотация

На основенаучной тематической литературы и нормативно-правовых документов проанализировано участие НПО в реализации государственной культурной политики в Украине.

Ключевые слова: НПО, общественные организации, культурные НПО, культурный сектор, культурная политика.

Annotation

In the article on the base of thematic scientific literature and legal documents were analyzed role of NGOs in the implementation of state cultural policy in Ukraine.

Key words: non-governmental organizations, NGOs, cultural NGOs, cultural sector, state cultural policy.

УДК 070(477.54)"1921/1929"

**Катерина Шпакович
(Київ)**

**РОЛЬ ХАРКІВСЬКОЇ ПЕРІОДИЧНОЇ ПРЕСИ В ЛІКВІДАЦІЇ
НЕПИСЬМЕННОСТІ СЕРЕД НАСЕЛЕННЯ УКРАЇНИ**

Стаття присвячена проблемі ліквідації неписьменності серед населення України на сторінках столичної періодичної преси 1920-х рр.

Ключові слова: неписьменність, періодична преса, ліквідація неписьменності.

Періодична преса 1920-х рр. як цінне історичне та достовірне джерело стає корисним для вивчення тогочасних проблем ліквідації неписьменності. На сторінках столичних видань висвітлюються здобутки та прорахунки кампанії з ліквідації неписьменності. Харківська газетна періодика взяла активну участь у ліквідації масової неписьменності та організації лік пунктів.

Із здобуттям державної незалежності України зацікавленість вчених до української преси надзвичайно зростає. Наразі існує ряд праць присвячених даній проблематиці, серед яких слід виділити дослідження В. Гутковського, А. Завадовського, О. Коляструк, О. Коновця, І. Крупського, М. Нечиталюка, М. Романюка, Г. Рудого, Н. Сидоренка, О. Сидоренка.

Мета даної роботи полягає у висвітленні ліквідації неписьменності на сторінках харківської столичної періодики.

Дослідження столичної харківської періодичної преси 1921 – 1929 рр. як історичного джерела дає можливість висвітлити проблему ліквідації неписьменності серед населення України. З перших років радянської влади на території України, правляча комуністична партія розгортаючи культурне